

MOMČILO PAVLOVIĆ, viši naučni saradnik
Institut za savremenu istoriju
Beograd, Trg Nikole Pašića 11

ROTARIJANCI – DRUŠTVENA ELITA U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI*

APSTRAKT: Članak se na osnovu arhivske dokumentacije bavi rotarijancima kao elitnim skupom najistaknutijih ličnosti privrede, nauke, kulture i javnog života u Kraljevini Jugoslaviji, njihov rad na političkom, kulturnom i humanitarnom polju.

Kraljevina Jugoslavija je u periodu između dva svetska rata imala razvijen rotarski pokret na čitavom svom prostoru od Maribora do Bitolja.¹ Od prvih kontakata sa rotarskom organizacijom u Cirihu 1927, a posebno posle formiranja prvih klubova u Beogradu i Zagrebu 1928. do rata 1941. godine pokret se proširio na celu zemlju i gotovo da nije bilo većeg grada (iznad 20.000 stanovnika), koji je predstavljao privredni i kulturni centar, a da nije imao rotari klub. Jugoslavija je u rat ušla sa 34 kluba i 809 članova, koji su od 1933. bili organizovani u poseban, 77. distrikt Rotary internacionala (RI), sa sedištem u Evanstonu, pored Čikaga.

Kao u retko kojoj zemlji, predsednik tog distrikta, predsednik Rotari kluba (RK) Beograd i član uprave (RI), bio je i dr Milan Stojadinović, jedan od najuspešnijih predsednika vlade i ministar spoljnih poslova 1935-1939. godine. On je iz rotarskih krugova imenovao nekoliko ministara, a i sam namesnik Pavle imao je simpatije za ovaj pokret koji ga je, uz njegov pristanak, imenovao za doživotnog i počasnog predsednika jugoslovenskog distrikta. Na unutrašnjem planu rotarska organizacija i rotarijanci su bili doista Jugosloveni koji su svojim radom pokušavali da pomire nacionalne posebnosti i animozitete. Na spoljnopolitičkom planu teško je izmeriti koliko je rotarijanstvo uticalo na kreiranje politike, ali da su neki praktični potezi Stojadinovića ostvareni preko rotarijanskih veza u to nema sumnje. Ugovor o večnim prijateljstvima sa Bugarskom (1937), sa čijim je distriktom jugoslovenski distrikt održavao prisne kontakte, bio je u duhu rotarijanskih ciljeva. Ovaj pakt je gotovo u svakom rotari klubu u Jugoslaviji komentarisano preko predavanja. Isto se odnosi i na ugovor sa Italijom 1938.

Šta je rotarijanstvo

*Rad je napisan u okviru projekta „Srpsko društvo između tradicionalnog i modernog u 20. veku” (br. 2161), koji je odobrilo i finansira Ministarstvo za nauke Republike Srbije.

¹Činjenična podloga za ovaj rad nađena je u Arhivu Jugoslavije, fondu Rotary international – 77 distrikt, (br. fonda 99). Posle rata 1945. pa do devedesetih godina, u Jugoslaviji, koja je revolucionarno preuređena, za rotarski pokret nije bilo mesta. Iako nigde nije zapisano, činjenica je da je rotarska organizacija smatrana neprijateljskom i tesno povezivana sa masonima. To potvrđuje i činjenica da su arhivsku građu ove organizacije najpre zaplenili Nemci, a koji su je, delom, posle rata vratili Jugoslaviji. Drugi deo ove dokumentacije još uvek se nalazi u Moskvi. Dugi niz godina ova arhivska dokumentacija čuvana je u Arhivu Vojnoistorijskog instituta pod posebnom oznakom „neprijateljske organizacije i udruženja”.

Korišćena dokumentacija uglavnom se odnosi na tipske nedeljne i mesečne izveštaje pojedinih rotari klubova i distriktne konferencije, godišnje skupštine svih rotarijanca. Pored ovog fonda, korišćena je i građa fonda Masonske lože u Jugoslaviji (br. fonda 100). Od štampe i periodike korišćeno je glasilo jugoslovenskih rotara – *Jugoslovenski rotar* u periodu 1934–1941, koje je izlazilo u sedištu guvernera distrikta, koji je ujedno i bio urednik, kao i *Politika* i *Vreme*.

Rotarijanstvo je praktična filozofija života, način i stil koji u osnovi ima prijateljstvo i spremnost na pružanje usluga u svakodnevnom životu. Tom cilju i idealu služenja (služeći drugima najbolje pomažemo sami sebi) rotari pokret pokušava da se približi preko četiri osnovna zadatka:

1. negujući prijateljstvo kao priliku da se pokažemo korisni drugima;
2. priznavanjem visokih etičkih principa u privatnom i profesionalnom životu, kao i vrednosti svake profesije korisne za zajednicu;
3. podstičući odgovornu privatnu, poslovnu i javnu delatnost svih rotarijanaca;
4. negujući dobru volju za razumevanje i mir među narodima preko svetske zajednice zaposlenih ličnosti ujedinjenih u idealu služenja.

Činiti dobro, biti koristan drugome, a samo kroz to i sebi, ukratko služiti u klubu, u zvanju, u zajednici i međunarodnim odnosima, suština je rotarijanstva. „U suštini rotarstvo je filozofija života koja nastoji da izmiri večiti sukob između težnje da čovek stigne samo za sebe i dužnosti da iz ovog nagona služi drugima. To je filozofija služenja, a fundament je u načelu praktične etike da je 'najviše u dobitku onaj ko drugima najbolje služi'. Rotary club je dakle skup predstavnika ljudi od posla i zvanja, raznih profesija i zanimanja, koji su prihvatili rotarsku filozofiju služenja i to u klubu, u zvanju, zajednici i međunarodnim odnosima, što čini sklop 4 rotarska cilja. Svoje delovanje rotarijanci ostvaruju služenjem u klubu, u zvanju, u zajednici i međunarodno služenje. Rotarijanci su pak ljudi koji prihvataju ove principe i ponašaju se u skladu sa njima”.

Oslanjajući se na ideal prijateljstva, drugarstva i služenja. („U svojem klubu nalazi rotar iskrene i verne prijatelje i drugove. Svako od njih vredan je da mu stisneš ruku i otkriješ svoje srce; svako od njih poštuju te i pouzdava se u te. Ne dao Bog, da bi to prijateljstvo iskoristio! Niko ne bi mogao da izleči rane koje bi zadao svome klubskom drugu, ako bi mu se približio samo radi samoga sebe”). „To su po pravilu ljudi puni dobre volje, jer samo je dobra volja sila koja nikada ne može da usahne i koja ništa pretvara u nešto. Dobra volja može da razmota i najzamršenije čvorove, ali samo ako je uzajamna, može da dovede do pravog kompromisa koji ne sme da kompromituje nijednu stranu. Od naročite važnosti je dobra volja kao i princip razumevanja i sporazumevanja u javnom životu a osobito u politici, privrednim, kulturnim i međunarodnim odnosima. Od obostrane volje čak zavisi i pitanje rata i mira”, tvrdio je guverner Slokar.

„Dobar rotarijanac mora biti pun dobre volje u izvršavanju rotarskih zadataka i ciljeva jer samo u tom slučaju neće malaksati misleći na prebacivanja da rotarskim radom “crpi žlicom dobre volje kapljice iz okeana zla i tuge”.

Na ovim osnovama a za ostvarenje pomenutih ciljeva rotarijanci su prema posebnim pravilima organizovani u klubove. Njihova delatnost, je pre svega, humanitarna, javna, praktična i vidljiva. Rotarijanstvo kao etička delatnost je dakle javno, („dete svetla i sunca a ne tame i tajne”), ne knjiga sa 7 pečata nego otvorena knjiga, ono predstavlja pravu pozitivističku i praktičnu etiku koja traži od rotara da ideju služenja tumači i primenjuje u životu. Ne bavi se politikom, legalističko je, ne propagira posebne verske i druge principe.

Rotarijanstvo nije verski pokret, ni originalan filozofski sistem, ono je samo veliko i posebno gledanje na ljude i događaje. Ono je intenzivno osećanje stvarnosti, svih datosti života. Ono ne prima stvarnost onakvu kakva je, nego hoće da je učini lepšom i pristupačnijom blagostanju svih ljudi. Zato je ono ne samo veliko gledanje nego i veliki napor u borbi sa samim sobom i drugima. Ono se bori za bolji red stvari i plemenitiji soj ljudi. Evo kako je te principe 1935. objašnjavao guverner V. Krejči:

„Čudno i neverovatno čini se mnogima, da u našem društvu sede jedan do drugoga u prijateljskom razgovoru, u najboljem bratskom sporazumu, kao verni drugovi, muževi, najrazličitijih znanja, različitih narodnosti i verozakona a više puta i sasvim divergentnih svetovnih i političkih nazora, da se ovde u bratskoj ljubavi i prijateljskoj vernosti družu

muževi, o kojima bi mislio, da nemaju nikakve interesne skupnosti. Čude se budući da vide da može nešto da postoji, nešto zagonetno, što veže te muževe i čini ih vernim i dobrim prijateljima uprkos razlika u izobrazbi i staleža, usprkos razlike narodnosti i verozakona, usprkos razlike političkih i svetovnih nazora.

Ko je pobliže upoznao naša načela i naš rad, došao je do uverenja, da je ono što nas druži – ono, što nam usprkos svojoj pokvarenosti sadanjega vremena podiže pouzdanje u budućnost i veru u življenje ideal služenja. To služenje znači da priznavamo svojem si čoveku sva ona prava što ih zahtevamo za se, da sami živimo i postupamo onako, kako hoćemo da drugi postupaju s nama i da smo svi svesni da smo samo jedan deo velike zajednice sveta. Po tim načelima dolazimo do spoznanja, da je svako najpre čovek koji ima u svom biću mnogo loših ali i mnogo dobrih vlastitosti, koje ne možemo - meni ništa tebi ništa – negirati, nego ih rado u čoveku tražimo i priznavamo. Čemu da gajimo do svoga blišnjega predrasude, čemu da se ne pouzdamo u njega i kako da ne budemo s njima dobri i prijazni sve dotle, dok je zauzet za naše dobro postupanje i dok je vredan naše susretljivosti. Kakvim pravom da preziremo narodno, versko ili političko uverenje drugih, kad sami za sebe zahtevamo da drugi poštuju naš jezik, našega Boga i naš svetovni nazor?

Nesporazuma i neprijateljstava nestalo bi brzo među narodima, kad bi čovek čoveku priznao sve ono što zahteva za se, i ako bi s njime postupao onako kako hoće da drugi s njime postupaju. Tako malena je ova naša zemlja i toliko nas ima koji smo svi vezani da dobro živimo međusobno i da si želimo mir za ovo par kratkih časova što su nam još dosuđeni. Čemu da onda bez potrebe ogorčavamo život jedan drugome. Zar nije plemenito da sejemo ljubav? Čineći to nećemo žeti neprijateljstva, jer samo onaj ko seje mržnju žanje neprijateljstvo”.

Sem pomenuta četiri rotarska cilja, u RK je dolazilo do korisne razmene poslovnih informacija i sklapanja privrednih i drugih poslova i veza. RK je činilo najmanje 15 članova, a RK je „dobrovoljno udruženje ljudi koji se sastaju jedanput nedeljno pri ručku ili večeri, i kojemu je cilj da rasprostire i primenjuje visoka etička načela u poslovnom i privatnom životu. Ono što rotarstvo od svojih članova zahteva jednostavno je i jasno: da budu u svakom pogledu valjani i čestiti ljudi, dobri građani i sinovi svoga naroda, socijalni i širokogrudni u odnosu prema svakome i uvek zadahnuti rotarskom težnjom služenja”, pisao je guverner V. Belajčić 1936.

Važan zadatak RK bio je propagiranje sporazumevanja i mira među svim narodima. Prema Programu koji je usvojen na prvoj rotarskoj konferenciji u Čikagu, 1910, cilj rotarstva je da „ljude raznog socijalnog položaja, raznih verskih osvedočenja i narodnosti poveže međusobnom ljubavi i prijateljstvom”. Prema pravilima organizacije, u svakom klubu jedna profesija ili zvanje „klasifikacija” može biti zastupljena samo sa jednim članom, odnosno svaki član kluba mora da pripada drugoj profesiji (izuzetak su bili novinari koji su zastupali svoje listove). RK je predstavljao presek privrednog i profesionalnog život svakog mesta u kojem je postojao i delovao. Član ne predstavlja samo sebe nego je i predstavnik neke profesije ili delatnosti korisne ljudskom društvu. Ukratko, to je elitistički skup najistaknutijih ličnosti naše nauke, privrede i javnog života.

Izbor rukovodstva u RK vršio se rotacijom, po čemu je organizacija i dobila ime.

Članstvo je redovno i počasno. Ono je u principu doživotno. Međutim, članstvo je moglo prestati podnošenjem ostavke, u slučaju prestanka vršenja profesije (zvanja) u kojoj je član zastupljen, zbog nedostojnog ponašanja, neplaćanja članarine, neopravdanog prisustvovanja sastancima i sl. Odluke o prestanku članstva donose se dvotrećinskom većinom.

Organi kluba bili su Glavna skupština, (redovna i vanredna), sazivana jednom godišnje i to u aprilu. Na njoj je morala biti prisutna najmanje trećina članova, a zaključci su donošeni većinom glasova. Na skupštini su podnošeni godišnji izveštaji, blagajnički izveštaji, vršio se

izbor uprave i nadzornog odbora, kao i počasni članovi, rešavali pismeni predlozi članova podneti najmanje 14 dana pre održavanja sednice, menjana pravila. Pravo glasa imali su redovni članovi RK.

Upravu su sačinjavali predsednik, jedan ili više potpredsednika jedan ili više sekretara (tajnika), blagajnik, ceremonijar, dva odbornika i Past predsednik, Uprava kluba i Nadzorni odbor.

Rotarijanci nisu isto što i masoni. Njihova delatnost je javna i vidljiva. Razlikuju se po vremenu nastanka (masonerija je nekoliko vekova starija). Težište masonske aktivnosti je u duhovnoj oblasti, etici i politici, dok je kod rotarijanaca više u domenu materijalne kulture. Oba pokreta rade na održavanju svetskog mira. Iako se suštinski razlikuju, ne znači da rotarijanaca nema među masonima i obrnuto. U Kraljevini procenat rotarijanaca koji su pripadali masonima bio je izuzetno veliki.

Kratka hronologija osnivanja rotari klubova u svetu

Prvi rotari klub osnovan je u Čikagu 23. februara 1905. Osnivač je bio Pol Haris, advokat, koji je imao nameru da preko kluba uspostavi iskreno drugarstvo i da oni (članovi kluba) „pronađu način da budu od koristi jedan drugome i u društvu uopšte”. Pred drugi svetski rat ovaj prvi klub bio je najbrojniji u svetu (u 1938/39. brojao je 590 članova).

Tri godine kasnije, novembra 1908, osnovan je drugi rotarski klub u San Francisku, a uskoro i klubovi u Njujorku, Bostonu i drugim velikim gradovima SAD.

Već 1910. godine 16 klubova u SAD osnovali su Nacionalni savez (National Association) u Čikagu.

Osnivanjem kluba u Vinipegu (Kanada) novembra 1910. i prvog evropskog kluba u Dublinu (Irska), marta 1911. počinje širenje rotarske organizacije izvan granica SAD. Prvi klub u kontinentalnoj Evropi osnovan je u Madridu oktobra 1920.

Internacionalna organizacija (Rotary international) osnovana je na Trećem kongresu u Duluthu, 1912. Tada je ciljevima i zadacima rotarijanstva dodata i posebna uloga u širenju „uzajamnog prijateljstva i preko državnih granica”.

Ime Rotary international usvojeno je na kongresu u Los Anđelesu, 6. juna 1922. kada je njegova uloga proširena borbom za svetski mir (čl. 6 programa), što je usledilo posle mnogobrojnih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja u Prvom svetskom ratu.

U prvoj posleratnoj deceniji nastavljeno je osnivanje i širenje RK u Evropi: u Francuskoj i Španiji 1921, Norveškoj i Danskoj 1922, Italiji, Belgiji i Holandiji 1923, Švajcarskoj 1924, Austriji i Čehoslovačkoj 1925, Mađarskoj, Švedskoj i Portugaliji 1926, Nemačkoj i Finskoj 1927, Jugoslaviji 1928, Grčkoj, Rumuniji i Luksemburgu 1929, Estoniji 1930, Poljskoj i Letoniji 1931.

U rotarskoj 1938/39. najviše klubova bilo je u Velikoj Britaniji – 457 sa 21. 931 članom, Francuskoj 82 sa 3.335 članova, Čehoslovačkoj 40 sa 1.254 člana, Švedskoj 40 sa 1.590 članova, Italiji 34 kluba sa 1633 člana, Danskoj 34 kluba sa 1.132 člana i Jugoslaviji, koja je bila na 7 mestu u Evropi sa 32 kluba (do rata je uspostavljeno još 2) sa 820 članova. U tom trenutku jedan klub u Jugoslaviji dolazio je na 474.000 stanovnika (u Britaniji 1 klub na 103.000, u Francuskoj na 511.000, Švedskoj 157, Italiji 1,255.000 stanovnika itd.).

Rotari klubovi u Kraljevini Jugoslaviji

Kraljevina Jugoslavija je u periodu između dva svetska rata imala razvijen rotarski pokret na čitavom svom prostoru od Maribora do Bitolja. Od prvih kontakata sa rotarskom organizacijom u Cirihu 1927, a posebno posle formiranja prvih klubova u Beogradu i Zagrebu 1928. pa do rata 1941. pokret se proširio na celu zemlju i gotovo da nije bilo većeg grada (iznad 20.000 stanovnika) koji je predstavljao privredni i kulturni centar a da nije imao rotari klub. Jugoslavija je u rat ušla sa 34 kluba i 809 članova, koji su od 1933. bili organizovani u poseban, 77. distrikt RI.

Prvi RK u Jugoslaviji osnovan je u Beogradu 1928. Njegov pokretač je bio dr Vojislav Kujundžić, lekar, a čin osnivanja, kao opunomoćenik Evropskog sekretarijata u Cirihu, obavio je guverner čehoslovačkih klubova Josef Šulc, septembra 1928. Prvu upravu RK Beograda činili su: dr Ferdinand Gramberg, industrijalac, direktor rudnika Bor i rudnika uglja Kostolac, kao predsednik, dr Vojislav Kujundžić, načelnik u Ministarstvu narodnog zdravlja, kao potpredsednik; Josip Hrnčir, arhitekta, direktor „Mat Lech” kao sekretar; Gojko Đermanović, prokurist Jugoslovenske union banke, kao blagajnik; Stevan Koen, vlasnik preduzeća za promet kože „S. Koen i komp”, kao ceremonijar; Adolf Minh, vlasnik rudnika kamenog uglja „Rtanj” i Janko Šuman, direktor sektora zaštite industrijske svojine u Ministarstvu trgovine i industrije, kao direktori.

Agilni J. Šulc osnovao je u Zagrebu RK, 15. januara 1929, u kontaktu sa inž. Radovanom Alaupovićem, direktorom firme „Acetic”. Prvi predsednik RK Zagreb bio je Jozo Mikuličić, potpredsednik Edo Marković a sekretar R. Alaupović.

Svečanu inauguraciju RK u Beogradu i Zagrebu obavio je J. Šulc, 4 i 6 marta 1929. Ti klubovi su u RI dobili brojeve 3108 i 3123. Prema „međusobnom sporazumu” ova dva kluba, svečanost predaje chartera (povelje) zajednički je obavljena 28. juna 1929 (Vidovdan) takođe preko J. Šulca.

Uz podršku beogradskog i zagrebačkog kluba do 1930. osnovana su tri nova kluba i to u Osijeku (oktobar 1929), Novom Sadu (novembar 1929) i Subotici (maj 1930). Istovremeno u procesu organizovanja nalazili su se klubovi u Ljubljani, Mariboru i Splitu.

Naredne 1931. u Jugoslaviji je već bilo 12 klubova sa 303 člana. U te dve godine rotarijanstvo je doživelo veliku ekspanziju na prostoru Jugoslavije. To je već sledeće, 1932. godine osnivanjem još jednog kluba, čime je u Jugoslaviji bilo registrovano 13 klubova sa 354 člana, rezultiralo osnivanjem 77. distrikta, za čijeg je prvog guvernera izabran Edo Marković, kasnije direktor Privilegovanog izvoznog društva (PRIZAD). U tom trenutku na području Savske banovine postojalo je 6 klubova – u Dubrovniku, Osijeku, Splitu, Sušaku, Varaždinu i Zagrebu, dok je na čitavom ostalom prostoru bilo 7 klubova. Razvoj rotari klubova do rata prikazan je u sledećoj tabeli:

Godina	Klubova	Članova
1929.	2	—
1930.	5	—
1931.	12	—
1932.	13	354
1933.	15	397
1934.	18	—
1935.	19	500
1936.	24	616
1937.	31	770
1938.	32	804
1939.	34	856
1940.	34	809
1941.	34	809

Najveći broj klubova imao je po dvadesetak članova. Obaveza je bila da prilikom osnivanja postoji najmanje 15 članova reprezentata „socijalnog, privrednog i kulturnog života mesta”, ali su rotari klubovi Beograd, Zagreb i Ljubljana imali i do 60 članova.

Posmatrano po banovinama, kako je zemlja bila uređena od 1929. najveći broj klubova imala je Dunavska banovina koja je obuhvatala današnju Vojvodinu i deo severne Srbije. U toj banovini je postojalo 9 klubova sa 199 članova, Savska je imala 8 sa 204 člana, Vardarska 3, Moravska 3, oblast Beograda 3 itd. Posmatrano u odnosu na broj stanovnika jedan klub je u Dunavskoj banovini dolazio na 267.000 stanovnika, u Beogradu na 289.000, u Savskoj banovini na 572.000 itd.

U Zetskoj banovini postojao je jedan klub u Dubrovniku, ali na području Crne Gore u međuratnom periodu nije osnovan nijedan klub mada su činjeni koraci u tom pravcu na Cetinju i u Nikšiću. Međutim, u Crnoj Gori, posebno na njeno primorju, bila je poznata ideja rotarijanstva, jer su na područje dolazili rotarijanci iz raznih RK.

Od osnivanja distrikta jugoslovenski rotarijanci imali su svoje glasilo *Jugoslovenski rotar* koje je izlazilo u sedištu kluba guvernera za određenu rotarsku godinu. Urednik se menjao svake godine u julu, a list se izdržavao od članarine i oglasnog prostora.

Rotari klubovi kao elitističke organizacije mesta u kojima su osnivani

Rotarijanci su predstavljali elitni skup najistaknutijih ličnosti privrede, nauke, kulture i javnog života uopšte. Iz svake značajne profesije jednog mesta regrutovan je po jedan član kluba. Ovo ograničenje nije važno jedino za sveštenike, novinare i diplomate.

Prema socijalnom statusu najbrojniju grupu jugoslovenskih rotarijanaca činili su industrijalci. U njih su ubrajani vlasnici preduzeća kojih je 1937. bio 158 (20% svih članova), trgovci – 127 (16%), bankarski i službenici osiguravajućih zavoda – 68 (8,5%), činovnici u upravnim službama – 67, advokata i notara bilo je 61 i lekara 60. Na svaki klub dolazila su, dakle, po 2 advokata i po 2 lekara. Advokati i lekari činili su 8% članova rotari klubova u Jugoslaviji.

U klubovima je bio i 41 prosvetni radnik, 35 seljaka i zadrugara (posednika), 30 inženjera, 28 zanatlija i štampara, 27 magistara farmacije, 22 saobraćajna službenika, 20 članova trgovačkih i patriotskih udruženja i korporacija, 17 muzičara, arhitekata i umetnika, 15 hotelijera, 11 sudija, 9 novinara, 9 veterinarara, jedno crkveno lice (Protestantska crkva) u Pančevu i jedan jedini radnik, koji je bio u RK Leskovac.

Od 804 rotara u Jugoslaviji skoro polovinu, 362 člana, činili su nameštenici, državni činovnici i penzioneri (45%). Od ukupnog broja njih 201 nosilo je akademske titule doktora raznih naučnih oblasti, (25%), bilo je 10 magistara farmacije, inženjera i arhitekata 87 itd.

Članovi rotari klubova su zauzimali ministarska mesta, bili vlasnici preduzeća, direktori, načelnici, banski većnici, predsednici gradskih poglavarstava, direktori klinika, banaka, šefovi katedri i dr.

Rotarijanci kao predstavnici političke, privredne, naučne i kulturne elite zemlje

Rotarijanci su u svojim profesijama, javnom i kulturnom životu mesta i cele zemlje u celini uživali veliki ugled, a većina njih je ostvarila značajno i vidno delo na profesionalnom ili društvenom polju. U državnim i političkim institucijama i organizacijama zauzimali su

najvažnija mesta. Knez Pavle, kao namesnik koji je upravljao zemljom posle ubistva kralja Aleksandra Karađorđevića 1934, bio je počasni guverner 77. jugoslovenskog distrikta i imao je blagonaklon stav prema akcijama rotarijanaca i rotarskom radu. Jedan je bio predsednik jugoslovenske vlade u periodu 1935-39. i ministar spoljnih poslova, kao i predsednik najveće političke organizacije u zemlji – Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) (dr Milan Stojadinović, član RK Beograd); trojica su bili ministri prosvete, finansija, šuma i ruda i saobraćaja i PTT (dr Dobrivoje Stošović, dr Dušan Letica, članovi RK Beograd, Panta Jovanović, član RK Skoplje). Jedan je bio predsednik Narodne skupštine Jugoslavije i senator (dr Stevan Ćirić član RK Beograd), nekoliko senatora, nekoliko poslanika (Ćirić, Stošović, Jovanović); nekoliko njih zauzimalo je mesta banova Drinske (Dušan Davidović, član RK Sarajevo) i Savske banovine, (Viktor Ružić, član RK Sušak). Predsednici opština odnosno gradski poglavari u Beogradu (Vlada Ilić), Subotici (Ladislav Lipozenčić), Skoplju (Panta Jovanović), Starom Bečeju (Boarov), Zagrebu (ime!?) i drugim gradovima bili su rotarijanci.

ROTARIJANCI KAO NOSIOCI MODERNIZACIJSKIH PROCESA,
SVETSKIH TRENDOVA I ZNAČAJNIH PROJEKATA U ZEMLJI

Na političkom polju

Ako je neka organizacija ili udruženje u Kraljevini doista bilo jugoslovensko onda se to može reći za rotarijance. Većina članova se dosita osećala Jugoslovenima, živeli su u različitim krajevima zemlje a ipak poslom bili premeštani ili vezani za druge sredine. Njihova organizacija i međusobni kontakti predstavljali su primer usklađivanja jugoslovenskih različitosti. Međutim, to nije bilo oktroversano ili nametnuto jugoslovenstvo nego iskreno, ono koje je počivalo na temeljnim rotarijanskim principima uvažavanja, sporazumevanja i dogovaranja. Kao ugledni ljudi i politički delatnici radili su koliko su mogli na smirivanju političkih strasti. Za vreme Stojadinovića imali su značajnog udela u politici, bili ministri, banovi, vodeći ljudi u stranci. Međutim, i posle pada Stojadinovića nekoliko rotarijanaca bili su ministri (Ružić, ministar pravde i S. Ćirić), a Dušan Letica bio je ministar finansija u Nedićevoj vladi narodnog spasa.

Rotarijanci su posebno bili aktivni na spoljnopolitičkom planu. Ove aktivnosti spadaju u četvrti zadatak, odnosno cilj rotarstva koji se sastoji u međunarodnom služenju. U ovu oblast njihovog rada spadaju međudistriktni kontakti, razmena izveštaja i predavanja kao i posete, kontakti sa Evropskim sekretarijatom u Cirihu i RI u Čikagu (samo u 1936/37 guverner je poslao 5.000 pisama ovi organima pored mesečnih i godišnjih izveštaja). (Put past guvernera E. Markovića u Englesku, gde je zastupao RI 1936. „uz vanredno uspele govore i predavanja iz oblasti rotarstva, a dotičući se, pri tome i naše zemlje i čineći joj na taj način, lepe usluge, naročito u propagandističkom smislu”. Treba navesti i rad tzv. malih komiteta, saradnju sa klubovima u drugim, pre svega susednim zemljama.

Pored ovoga, ne samo što je ministar inostranih poslova bio M. Stojadinović, nego i generalni sekretar ministarstva (S. Pavlović), nekoliko ambasadora (pr. u Madridu Stojan Pelivanović, predsednik RK Beograd), pomoćnika ministra kakav je recimo bio nobelovac Ivo Andrić. Stojadinović je jednom prilikom potvrdio da je kao ministar inostranih poslova sprovodio rotarsku ideologiju – rad na miru i zbliženju među narodima. „Samo pre tri godine”, rekao je 1938. „sa susedima su bili rđavi odnosi a danas su sa svima njima u najboljem redu i prijateljstvu”. Pomenuo je tom prilikom izjave Musolinija o tome da zahvaljujući odnosima Jugoslavije i Italije na obalama Jadrana vlada savršen mir, da su odnosi sa Mađarskom bolji a da se prema Bugarskoj jedva primećuje da postoje granice. Ovo stanje u spoljnoj politici ostvareno je stalnom primenom tri načela – mi Jugosloveni iskreno

želimo mir – ne tražimo ništa tuđe ali ne damo ni stopu svoje zemlje i najzad u spoljnoj politici primenjivan je rotarski princip dobre volje i razumevanja.

Najveći domet rotarske aktivnosti na spoljnopolitičkom polju jeste sklapanje Pakta o večnom prijateljstvu sa Bugarskom krajem januara 1937. Ovaj ugovor, koji ima samo dve tačke, delo je Stojadinovića i plod njegovih kontakata sa bugarskim rotarijancima (Mušanovim, predsednikom Sobraňa, Ivanom Popovim, ambasadorom u Beogradu, kasnijim ministrom spoljnih poslova Bugarske. Ovaj ugovor, koji je u svim klubovima razmatran i hvaljen kao delo rotara, za posledicu je imao formiranje jugoslovensko-bugarskog malog komiteta sastavljenog od rotarijanaca koji su radili na zbližavanju naroda, razmeni ljudi i informacija, negovanju ideje o trgovini bez granica i zajedničkom nastupu prema trećim zemljama. Članove komiteta redovno su primali predsednici bugarske i jugoslovenske vlade. Sa jugoslovenske strane predsednik ovog malog komiteta bio je dr Ilija Pržić, profesor međunarodnog prava, streljan od komunista 1944.

Kao drugi primer može poslužiti RK Subotica koji je sistematski radio na zbližavanju jugoslovenskih i mađarskih rotara, ali i dva naroda odnosno dve države.

Međudistriktni sastanak rotara 82 (mađarskog) i 77 (jugoslovenskog) distrikta održan je u Subotici u hotelu „Srpski Kralj” 24. oktobra 1936. u prisustvu 99 osoba (66 rotara i 33 dame). Sastanak je prema zvaničnoj oceni RK Subotica bio „vrlo dobro uspeo i položio temelje budućoj kolaboraciji rotara ovih distrikta”.

Sutradan, 25. oktobra uži odbor 82 i 77 distrikta doneo je sledeće zaključke:

1. da se ojačaju turističke veze između Jugoslavije i Mađarske na taj način što bi se uspostavila bolja železnička veza s Jadranom uvođenjem voza preko Subotice za Zagreb s vezom na Sušak ili Split;
2. uvođenje šetnih i vikend vozova u letnjoj sezoni na pruzi Seged–Subotica;
3. ukidanje obavezne vize između Jugoslavije i Mađarske.

Do rata su sva tri zaključka uglavnom bila realizovana.

U privredi

Brojne su akcije jugoslovenskih rotarijanaca u privrednom životu Kraljevine Jugoslavije. Oni su ili kao vlasnici ili kao predstavnici industrijskih, trgovačkih i bankarskih udruženja radili na poboljšanju poslovnih veza i poslovnog morala u zemlji, razmenjivali korisne poslovne informacije, ostvarivali značajne kontakte sa predstavnicima privrede rotarijancima iz drugih zemalja, donosili ideje, posećivali sajmove, držali predavanja i sl. Pokretali su akcije za smanjenje radnog vremena, poboljšanje položaja radnika, a niški rotarijanac Milan Sokolović izradio je Etičke propise rotarstva za poslovne ljude svih struka.

Posebno je značajno spomenuti da se subotički rotari klub u saradnji sa RK u Segedinu i njegovim predsednikom Sent Đerđijem, koji je pred rat dobio Nobelovu nagradu za medicinu, zauzeo da internacionalni autoput Kale-Kalkuta, prođe preko Horgoša i Subotice. „Put Horgoš–Subotica–B. Topola i dalje je rezultat rotarskog rada”, ponosno je isticao RK Subotica:

„Naš cilj služenja zajednici manifestirao se u jednom značajnom delu: otvorenje međunarodne auto-ceste Kalais-Kalkuta, koja kreće preko Horgoša–Subotice–Bačka Topola–Novi Sad–Beograd. Ova je značajna međunarodna arterija rezultat rotarskog rada i dokaz da se rotarskom saradnjom može koristiti svojoj domovini. Hteo bi tom prilikom da istaknem saradnju našega kluba sa klubom u Segedu po tom pitanju. Zasluge brata dr Pavlovića ne kanim posebice da podvlačim, budući su ove u toj stvari svima dobro poznate. Na jednom sastanku rotar Pavlović je detaljno govorio o peripetijama oko zauzimanja da ovaj put prođe kroz Horgoš i Suboticu, ističući da je to bio “prvi veći rad našega Kluba. Uprkos velikih

zapreka mi smo taj rad doveli do kraja i tako ispunili svoju dužnost prema našem gradu, koji će od toga puta imati zacelo znatnih koristi.”

Bitoljski rotarijanci su realizovali projekat rotarske šume pošumljavanjem brda ispred Bitolja, dok su niški imali akciju sađenja korisnog drveća u srezu. Neki klubovi su osnivali odbore za ulepšavanje gradova kao u Petrovgradu i Zemunu, a svi zajedno pokrenuli su veliku akciju podizanja kampa za rotarsku decu u Zlarinu kod Šibenika itd.

Rotarijanci su sami podigli mnogobrojne škole ili medicinske ustanove. Dvojica petrovgradskih rotarijanaca su osnovali Srednju tehničku školu i, pored već postojeće državne, privatnu trgovačku akademiju sa pravom javnosti pri Trgovinsko-industrijskoj komori. To je bila jedna od prvih stručnih škola takve vrste u Banatu. Predsednik opštine Pančevo rotar Isailović potpomagao je osnivanje očne ambulante sa svim aparatima i savršenim instrumentima za lečenje i naučno ispitivanje očnih bolesti a dvojica osiječkih rotarijanaca uz pomoć ostalih iz distrikta osnovali su stanicu za suzbijanje raka u domu narodnog zdravlja 1939. godine. Beogradski klub osnovao je Fond za sakatu decu, kojem je samo jednom prilikom rotar Vlada Teokarević poklonio 10.000 dinara.

Interesantna je i akcija RK Subotica u organizovanju Subotičke privredne nedelje. Dugo najavljivana i posebno pripremana Subotička privredna nedelja održana je u Subotici 7–13. oktobra 1938. Broj posetilaca ove manifestacije koja je pored privrednih imala i kulturne, sportske i nacionalne sadržaje, premašilo je sva očekivanja, „a i sami Subotičani bili su ugodno iznenađeni videvši, što sve proizvodi subotička industrija i zanatstvo. Osim industrije, zanatstva i trgovine prikazano je subotičko vinogradarstvo i voćarstvo, modna revija, amaterska foto izložba, izložba poljoprivrednih strojeva, uzorno oranje, te niz kulturnih, folklorističkih manifestacija. U okviru ove izložbe održana je i značajna filatelistička izložba najpoznatije srpske zbirke maraka župnika Oskara Njatza, iz Novog Kneževca, kao i berza maraka”. Prvi put su prikazana su „predfilatelistička pisma sviju pošta Srbije, kao i onih delova, koji su bili pod upravom Turske”. Na sastanku posle zatvaranja izložbe predsednik kluba Lipozenčić „odao je hvalu svoj braći, koja su saradivala u toj priredbi”. O toj izložbi snimljen je i film.

Interesantna je i akcija pomoći subotičkog kluba kolonistima oko Subotice. Na teritoriji Subotice naseljeno je bilo na bivšem imanju grada Subotice 4.590 porodica od kojih 3.570 starosedelačkih i 1.020 iz raznih krajeva države. Podeljeno je svega 15.571 katastarskih jutara. To je bivše imanje grada Subotice.

Rotar J. Šokčić je u jednom referatu izneo socijalno stanje kolonija konstatujući da u njima živi „božja sirotinja”, koja je bez dinara u džepu došla na tu zemlju. Jedan plug ore na imanju deseterice kolonista. Pre deset godina neki su orali drvenim plugom, što se na tom području ne čini više od pola veka. „Studirao sam prilike na našim kolonijama, piše Šokčić, i konstatovao da niko ne vodi brigu o njima. Najmanje oni koji su pozvani. Učitelji su jedini koji se brinu o njima. Naše kolonije nemaju lekara, nemaju ni babice, nemaju policiju, ni žandarmeriju, najbliži veterinar stanuje 10-30 km od kolonije... stotine i stotine majki rađaju decu bez ičije pomoći. nema ko da uputi ovaj svet, isto kao ni ostale salašare, na higijeničan život, nema ko da im protumači prednosti velikih naučnih i tehničkih pronalazaka na raznom polju čovečjeg života. Novine su im slabo pristupačne zbog loše komunikacije i njihova duhovna hrana se svodi u najviše slučajeva samo na kalendar”.

Konstatujući takvo stanje, Šokčić je predlagao:

– bilo bi dobro kada bi merodavne vlasti obavezale svakog samoupravnog lečnika da svake nedelje bar jedanput pohode ne samo naše kolonije, već i svaku subotičku pustaru,

– bilo bi dobro da Gradsko veće učini raspoloženje da se nađe na okupu veći kadar prosvetnih radnika, koji bi svake nedelje redovno održavali predavanja u narodnom univerzitetu na svakoj koloniji i na svakoj drugoj pustari u provinciji Subotice,

– bilo bi dobro kada bi naša samoupravna tela stvorila ispostavu svojih zvanja na subotičkim pustarama, pa da na taj način omogućе seljacima da se na licu mesta obraćaju tim činovnicima za savet, da posvršavaju svoje poslove na licu mesta,

– neminovno je potrebno da naša samoupravna vlast postavi ne samo na kolonije, već i na svaku pustaru po jednu babicu, po jednog lekara sa apotekarskim pravom

U kulturi

Rotari klubovi su pokretali i podržavali mnogobrojne su kulturne akcije i manifestacije. Pojedini klubovi su svoje akcije snimali na filmskoj traci što je bila novina u njihovom radu. Tako je RK Subotica snimio nekoliko filmova o svojim akcijama „Zimske pomoći”. (Evo kako je to prikazano u jednom zapisniku: „Postavljena je aparatura za projekciranje i zatim se na razapetom platnu pokazuje zimski pejzaž, potom dvorište Conenovih magazina, gde su deljeni paketi sa živežnim namirnicama i ogrevom našim štíćenicima u okviru »Zimske akcije«”. Prikazuje se deljenje ovih velikih paketa, koje su štíćenici odvozili na tragačima. Veselje pobuđuju one scene, na kojima se vide naša braća, koja su prisustvovala raspodeli paketa. Ovaj jasan i uspeo film živo je pozdravljen. Svoje projekcije na ovoj kino večeri u Klubu imao je i gost Mirko Shreger, industrijalac, koji je ubrzo postao direktor firme „Hartman i Conen”, a već u novembru je primljen u RK Subotica, (klasifikacija izvoz peradi), bez obzira na to što se nalazio u Londonu.

Godine 1940. u RK Zemun jedan rotar je održao predavanje o kulturi Japana, jedan rotar zemunski (Mahin) napisao je knjigu *Rusija*, i održao predavanje o privrednim bogatstvu i industrijskom razvitku Sovjetske Rusije. Pokrenuto pitanje podizanja spomenika Branislavu Nušiću, novčano potpomognuto podizanje spomenika Lazi Kostiću i sl.

Humanitarne i druge akcije jugoslovenskih rotarijanaca

Ove akcije koje su proizilazile iz trećeg cilja rotarstva – služenje zajednici, bile su najbrojnije (briga za omladinu, sakatu decu, bedne i nevoljne, božićna i zimska pomoć). Iako su imale razne nazive njihova suština je bila ista - pomoć onima kojima je potrebna. Svaki klub je imao takve akcije. Kao primer, navodimo akcije RK Subotica: „Jela za svakoga”, „Jeftina nedelja”, „Zimska pomoć – Darinka”, „Pomoć slikarima, muzičarima”, „Stipendiranje i potpomaganje studenata i učenika”, „Uvođenje noćnog voza od Subotice do Novog Vrbasa”, „Kasa radosti”, „Blagajna nepredviđene kolektivne pomoći”, „Udruženje za unapređenje privrede Subotice”, „Subotička privredna nedelja i izložba”, „Pomoć kolonistima oko Subotice”, „Akcija oko sprečavanja preseljenja Železničke direkcije iz Subotice u Beograd”, „Nagrada Kluba za Svetosavski temat” studentima Pravnog fakulteta”, „Filatelističko društvo Bačka”.

Značajne su i druge milosrdne akcije pomaganja i nagrađivanja siromašne dece, brige za omladinu, davanja zimske pomoći nepriviligovanima i siromašnim, fond sirotinjske opskrbe, posebno darovi o Božiću i Uskrsu kako bi se utrla mnoga dečja suza. U zimu 1934–35. tridesetorici siromašnih studenata RK Beograd je plaćao životne troškove.

Samo u jednoj akciji “Zimske pomoći” 1938-39. RK Subotica podelio je 2 vagona ogrevnog drveta i 2 vagona krompira. Treba istaći da je subotički klub u distriktu prednjačio po sredstvima izdvojenim za humanitarne akcije i redovno bio ispred RK Beograd i Zagreb.

Kako je saopšteno na VI distriktnoj konferenciji u Beogradu u referatu guvernera, RK Subotica je u milosrdnim akcijama za rotarsku 1937/38. izdvojio 61.483 dinara od čega u odelu, hrani i sl. 35.000 dinara a u gotovu 26.483 dinara. Uz beogradski klub koji je preneo sredstva iz prethodne godine i u 1937/38 prikupio 30.000 dinara, subotički klub se ubedljivo

izdvajao po utrošenim sredstvima, jer su ostali klubovi za ovu akciju izdvajali između 1.000 (Stara Kanjiža) i 16.000 dinara (Osijek).

Za rotarsku 1937/38. RK Subotica je bio prvi u distriktu po sredstvima izdvojenim za milosrdnu akciju.

Devetog januara 1937, RK Subotica je počeo davanje pomoći iz Zimske akcije, za koju je prikupljeno više od 25.000 dinara. Ta zapažena i značajna finansijska akcija bila je u vrhu ukupnih akcija u celom distriktu. Iako se svaki jugoslovenski rotari klub setio bednih i nevoljnih, subotički rotarijanci su prednjačili u ovoj akciji. Pomoć je data "stotinama bosih i golih mališana, koji su ove zime po prvi put možda osetili draž veselih božićnih praznika, sedeći kraj tople peći, grudvajući se u toplim odelima, obuveni u cipele iz kojih nisu virili promrzli prsti. A u kuhinji ili sobi, koja je možda i jedno i drugo, ti mališani su radoznalo posmatrali svoje majke kako rade, kako mese od brašna, od belog brašna kolače: san koji se može zagristi.

Rotari klub Subotica je organizovao i akciju za prikupljanje darova ubogoj školskoj mladeži. Na trgovima i javnim mestima postavljene su jele sa natpisom „Jela za svakoga“, gde su utočište mogli da nađu oni najbedniji. Na karitativni rad pozvani su trgovci, industrijalci, sva društva radi sakupljanja novca, odeće i namirnica. Karitativna društva su preuzela sabiranje i podelu darova deci, nezavisno od njihove veroispovesti i nacionalnosti. Apelovano je na vojsku da obezbedi besplatan prevoz materijala. „Na taj način eto R. K. Subotica uz saradnju predstavnika humanih društava ublažuje tugu i nevolju tih glasnih mališana, čiji roditelji ne mogu da kraj teških privrednih prilika namaknu najnužnije za njihovu životnu egzistenciju”.

Godine 1940. saradnjom pevačkog društva „Stanković” iz Beograda sa budimpeštanskim pevačkim društvom “Budai Dalarda”, čiji je predsednik Ripka bio i predsednik tamošnjeg rotari kluba, dogovoreno je da se posmrtni ostaci Kornelija Stankovića, koji je počivao u Budimpešti, prenesu u Beograd, prilikom gostovanja budimpeštanskog društva.

Godine 1940. mađarski automobilisti rotarijanci posetili su Beograd i učestvovali na trkama i drugim priredbama. Iste godine, rotarijanci industrijalci posebno iz banovine Hrvatske, izlagali su na Budimpeštanskom velesajmu.

NAJVAŽNIJI PREDSTAVNICI ROTARIJANSKOG POKRETA U JUGOSLAVIJI DO 1941. (GUVERNERI DISTRIKTA)

Iako od predratnih rotarijanaca ne treba nikoga posebno isticati, guverneri distrikta, koji su birani na distriktnim konferencijama, svakako predstavljaju značajne ličnosti jugoslovenske politike i javnog života. Pored pomenutog Eda Markovića, iz Zagreba, koji je bio prvi guverner distrikta za rotarsku 1932–33. godinu, za guvernera 77. distrikta birani su i: Milan Stojadinović, iz Beograda, za rotarsku 1933/34; Viljem Krejči, profesor trgovinskog prav i advokat iz Ljubljane, 1934/35; Viktor Ružić, advokat, ban Savske banovine i ministar pravde u Cvetkovićevoj vladi, iz Sušaka, 1935/36; Stevan Pavlović, generalni sekretar Ministarstva spoljnih poslova, iz Beograda, 1936/37; Vladimir Belajčić, kasacioni sudija, iz Novog Sada, 1937/38; Ivan Slokar, inženjer, iz Ljubljane, 1938/39; Radovan Alaupović, direktor „Acetica” iz Zagreba, 1939/40; Viktor Ružić, iz Sušaka, 1940/41.

Spomenućemo još neke rotarijanc, na primer Tomu Maksimovića, direktora „Batinih” preduzeća u Vukovaru i Borovu, predsednik RK Vukovar, koji je svake godine „obuvao” nekoliko desetina siromašne dece, a koji je najviše pomogao da se napravi zgrada „Skloništa siročadi” u Vukovaru 1940. čiji je projektant bio rotarijanac Lujo Karlovski. T. Maksimović je u Nedićevoj Srbiji postao komesar za izbeglice i radio na spasavanju i zbrinjavanju na stotine hiljada Srba i drugih izbeglih. Rotarijanac je bio i Stevan Moljević, ugledni advokat,

koji je u pokretu Draže Mihailovića zauzimao istaknuto mesto, a njegova mapa o srpskim zemljama na običnom listu papira postala je sinonim za prokazanu ideju Velike Srbije. Pored njih treba spomenuti skulptora Ivana Meštrovića, Franju Bajlonija, suvlasnika pivare „J. Bajloni i sinovi”, Tadiju Sondermajera, generalnog direktora „Aeroputa”, Milana Ulmanskog, direktora Šipada i ministra, Miljenka Markovića, člana RK Zagreb, generalnog direktora Poštanske štedionice i druge.

Nobelovac Ivo Andrić je primljen u RK Beograd na 502. sastanku 2. januara 1939. u svojstvu pomoćnika ministra spoljnih poslova. Andrić je 23. januara 1939. na 505. sastanku održao predavanje o zaboravljenom javnom radniku Gavri Vučkoviću. Ubrzo posle prijema u RK Beograd Andrić je postao akademik, a prve čestitke je primio u klubu. Početkom 1940. istupio je iz kluba.

*

Jugoslovenski rotarijanci su kao društvena elita zauzimali značajno mesto u ukupnom razvoju Kraljevine Jugoslavije i svojom aktivnošću dali mu poseban pečat. Plodovi toga rada, koji još nisu temeljno izučeni, anulirani su okupacijom zemlje a rotarski pokret zabranjen. Posle oslobođenja komunisti su nastavili sa istom praksom. Tek početkom devedesetih godina 20. veka rotarijanstvo ponovo počinje da uspravlja svoje stablo na ovim prostorima. Danas u SR Jugoslaviji postoji 15 rotari klubova.

Momcilo Pavlovic

**The Rotarians – social elite in
the Kingdom of Yugoslavia**

Summary

In the period between the two world wars, the Kingdom of Yugoslavia had the highly developed rotarian movement on its entire territory from Maribor to Bitolj. From 1927, when the first contacts with the rotarian organization from Zurich had been made, and especially after 1928, when the first clubs in Belgrade and Zagreb had been founded, to the year in 1941, that movement expanded to the entire country and almost every larger town (more than 20 000 inhabitants) that represented the economic and cultural centre had a rotary club. Yugoslavia came into the year with 34 clubs and 809 members that had been organized in the special district, 77, RI since 1933.

As far as the domestic policy is concerned, the rotarian organization and the Rotarians worked on the reconciliation of the national unlikeness and animosity. On the level of the foreign policy, it is hard to measure how much the rotarianism influenced policy making, but it is beyond any doubt that M. Stojanovic's practical activities were in relation with, that is, they were realized through the Rotarians' connections.

In their professional, public and cultural life of the town and the country in general, the Rotarians enjoyed great reputation and most of them had had significant and perceptible work, professionally or socially. In state and political institutions and organizations, they took the most important positions.

